

ROMÁNIAI KIS- ÉS KÖZÉPVÁROSOK „JELENTÉKTELENSÉGE”

(Romanian Small and Medium Sized Towns –
of No Importance?)

CSÁK LÁSZLÓ

Kulcsszavak:

Románia kisvárosok középvárosok területfejlesztés területi tervezés kormányzat kormányzás városhálózat regionális politika

Az utóbbi években a kis- és középvárosok szerepe, lehetőségei és feladatai a területfejlesztési diskurzus kiemelt témáivá lettek. Egyes kutatások szerint arany középutat jelenítenek meg, hozzájárulnak a területi kohézió megteremtéséhez, képesek vidéki hinterlandjaik integrálására, mások szerint a területfejlesztés súlypontja a források hatékony és koncentrált felhasználásának érdekében a nagyváros, a metropolisz. A tanulmány ebben az értelmezési térben keresi a romániai kis- és középvárosok helyét, és vázolja fel a fejlesztéspolitikai lehetőségeik horizontját, mely csak látszólag szűkös.

*„Nézd, ott az a város elég közel van ahhoz,
hogy oda meneküljek, s elég kicsi is. Ott sze-
retnék meghúzódni – ugyanis elég kicsi”
Teremtés, 19:20*

Bevezetés

A fenti mottó megegyezik az ESPON¹ (1.4.1) kis- és középvárosok szerepéről szóló tanulmány mottójával. A szerzők nyilvánvaló szándéka lehetett, hogy bibliai idézettel erősítsék meg, miszerint a kisvárosok szerepe kitüntetett. Maga az idézet valójában a héber szövegből és egyébként a szövegkörnyezetből adódóan sokkal inkább az ellenkezőjére alkalmas², tekintettel arra, hogy az Isten haragját magára vonó nagyvárosok elpusztítását megúszni kívánó kiválasztott javasolja menedékként, és kéri az Úr jóváhagyását, amiből érezhető, hogy olyan jelentéktelen városról van szó, ami az Úr haragjára sem érdemes. Ezt erősíti meg a héber változat értelmezése is, ahol a kicsiny, apró, jelentéktelen, meglehetősen pejoratív jellegű kifejezéssel találkozhat az olvasó.

Ugyanakkor az ESPON másik elemzésének javaslatai (1.1.3) szerint a kevésbé fejlett gazdaságú országok fejlesztésének érdekében kezdetben, az úgynevezett *phase model* alapján, a fejlesztési pólusok kiemelt kezelése a mérvadó, s csak azok sikerét követően javasolt a policentrikus rendszerre való áttérés. Azaz az ESPON 1.1.3 javaslatának megvalósulása esetén valóban „jelentéktelen” helyen érezheti magát valaki, ahol megvédheti magát a gazdasági fejlődés megannyi veszélyétől,

hiszen fejlesztés nem vagy alig valósul meg – érthető tehát a pejoratív jelleg is, legalábbis mikro szinten. Ugyanaz a személy természetesen mezo- és makroszinten nyilván élvezi majd a sikereket, amelyeket a pólusokra koncentráló fejlesztés lehetővé tesz, ám egy Romániához hasonló szerkezetű országban, ahol az elérhetőség javulása igen távoli célnak tűnik (ESPON 1.1.1 és ESPON 1.1.3), a mikro szinten létező személyek nem tudják megközelíteni a mezo- és makroszinten kedvező folyamatok helyszíneit. Ugyanez természetesen érvényes nemcsak a személyekre, de pl. a gazdasági és kulturális tevékenységeket folytató szervezetekre is.

A policentrikus területfejlesztési elv, amely megjelenik már az ESDP-ben (Európai Területfejlesztési Perspektíva, 1998), kiemelt szerepet kap az Európai Unió Területi Agendájában (Lipce 2007). Ugyanakkor a policentrikusság a koncentráció regionális politikai elvével kevésbé van összhangban, hiszen utóbbi alapján a növekedési pólusok fejlesztése látszik logikus következménynek, ami alapvetően a *mainstream* közgazdaságtan agglomerációs előnyökre vonatkozó leírásai alapján is nyilvánvalóan indokolható. Sajátos helyzet, hogy Romániában mégis megvalósul a városfejlesztés tekintetében a policentrikusság alapelve, mivel a Regionális Operatív Program (ROP) – amelyből az országban egy létezik, bár megvalósítása a regionális szinten szerveződő fejlesztési ügynökségekre hárul – egyetlen prioritási tengelyen belül kezeli a városok integrált fejlesztését, s csak a források elkülönítésében, valamint a tervezés mélységének előírásában tér el a pólusok és a kis- és középvárosok integrált fejlesztése. Pontosabban fogalmazva, a növekedési fejlesztési pólusok és az úgynevezett városfejlesztési pólusok közt tesz különbséget a román ROP. Ugyanakkor az ESPON által megfogalmazott úgynevezett (potenciális) vidéki fejlesztési pólusokkal (ESPON 1.4.1) összhangban van a román ROP, ha épp a lényegét véti is el, amikor vidéki helyett városit mond a ROP a 10 000 lakosnál nagyobb, II. és III. rangú városok pályázatain esetén. A kérdés tehát az, hogy milyen összefüggésben, milyen értelemben és milyen feltételek megléte esetén törhetnek ki a „jelentetelenségből” a romániai kis- és középvárosok, különös tekintettel a nagyvárosi centrumoktól távol találhatóakra.

A területfejlesztés jogszabályi környezete Romániában

Az ESPON és a román területfejlesztés által használt település-hálózat leírás nem egyezik meg, ezért érdemesnek tűnik összefoglalni a vizsgált tagállam jogi szabályozását. A romániai területfejlesztési rendszert meghatározó, olyan jellegű szakpolitikai dokumentum, mint Magyarországon az Országos Területfejlesztési Konceptió, nem létezik. A 2004-ben kormányra került erők ugyan belekezdték a tervezésébe, s készültek is háttér-elemzések és térképek, amelyeket több alkalommal is bemutatott előadásokon, ám a koncepció nem készült el. Hozzá kell tenni, hogy látens módon már korábban is létezett ilyen jellegű terv, legalább elképzelés szintjén, Nemzeti Területfejlesztési Program munkacím alatt, hiszen az ESPON 1.1.3 hivat-

kozik egy minisztériumi nyilatkozatra, amely a következőket emeli ki, mint Románia területfejlesztési céljait:

- A városhálózat policentrikus jellegének erősítése.
- A kis- és középvárosok szerepének erősítése.
- A vidéki térségekben az életfeltételek romlásának megállítása.

Tekintettel arra, hogy az ESPON Romániára vonatkozó bemutatóiban pontatlanságok és tévesztések találhatók, fontosnak tartjuk a területfejlesztés tényleges rendszerének ismertetését, annak ellenére, hogy a tervezésemélet és a kortárs gyakorlat is egyre kevésbé tartja hatékonynak a jogszabályokban rögzített, hierarchikus rendszereket a fejlesztés szempontjából (*Campbell–Fainstein* 2005; *Healey* 2006; 2007), ugyanis ahol a kollaboratív tervezés-elmélet szerint jótékony hatású hálózatok és azok minősége nem megfelelő, ezekre a rendszerekre is támaszkodni kell (ESPON 2.3.2), s az ezáltal adott struktúrák mindenképp tovább léteznek a hálózatosodott világban is.

Kézzelfogható dokumentum a 2001. évi 350. törvény, mely a területfejlesztés és az urbanisztika szabályozását tartalmazza. Eszerint a területfejlesztés alapvető célja a gazdasági, társadalmi, környezeti és kulturális politikák harmonizálása az ország területén, helyi és országos szinten meghatározva, az ország különböző területei közti egyensúly biztosítása érdekében szervezve a fejlesztést a kohézió és a gazdasági és társadalmi kapcsolatok hatékonyságának növelése érdekében.

A területfejlesztés elvei a törvény értelmében Romániában:

- hierarchizálás,
- kohézió,
- területi integráció

nemzeti, regionális és megyei szinten.

A törvény szerint a területfejlesztés alapvető célkitűzései a következők:

- A régiók és a zónák kiegyensúlyozott gazdasági és társadalmi fejlesztése.
- Az emberek és az emberi közösségek életminőségének javítása.
- A természeti erőforrások felelős kezelése és a természet védelme.
- Ésszerű területhasználat.

A jogszabály az urbanisztikát olyan tevékenységként értelmezi, amely rövid, közép- és hosszú távú stratégiák alapján élénkíti a települések komplex fejlődését. Alapvető célkitűzései a következők:

- A diszfunkcionális zavarok és az infrastruktúrához, közszolgáltatásokhoz és megfelelő lakóhelyhez való hozzáférés biztosítása révén javítja az életminőséget.
- A gyerekek, idősek és fogyatékkal élők elvárásainak megfelelő feltételeket teremt.
- A városi (*urbanistique*) funkciókkal összhangban hatékony területhasználatra törekszik.
- Ellenőrzi a beépített terület terjeszkedését.
- A természetes és épített örökséget védi és hasznosítja.
- Az épületállomány minőségének javulását biztosítja.
- Óvja a településeket a természeti katasztrófáktól.

A területfejlesztésnek a törvény értelmében a következő alapdokumentumai vannak:

- Nemzeti Területfejlesztési Terv,
- Regionális Területfejlesztési Terv,
- Általános Urbanisztikai Szabályozás,
- megyei területfejlesztési tervek,
- zonális területfejlesztési tervek,
- általános urbanisztikai tervek,
- zonális urbanisztikai tervek,
- részletes urbanisztikai tervek.

A megyei szint esetében érdekes megjegyezni, hogy a megye területfejlesztési elveinek kijelölése a prefektus joga és kötelessége, míg a megyei tanácsok³ fogadják el a területfejlesztési terveket. Az építésügyi hatóság dekoncentrált (nem decentralizált) szervként létezik, de csak a közpénzből megvalósuló beruházások esetén kell engedélyért ide folyamodni. Az építési engedélyek kibocsátása a helyi és a megyei tanácsok hatáskörébe tartozik. A megyei és a helyi tanácsok mellett a döntések minőségének javítása érdekében a hivatalok létrehozhatnak úgynevezett területfejlesztési és urbanisztikai bizottságokat, engedélyezési, technikai szakértői és tanácsadói szereppel.

A Nemzeti Területfejlesztési Terv egyes részei törvény-csoportot alkotnak. Ezek közül jelen tanulmány céljával összhangban a településhálózatra vonatkozó részt mutatjuk be részletesebben, azaz a 2001. évi 351. törvényt. A törvény értelmében Romániában kétféle település található, azaz városi (*urbane*) és vidéki (*rurale*), melyek ezen csoportosításon kívül úgynevezett rangok (*ranguri*) szerinti hierarchikus rendszert alkotnak. A nulladik rang Bukarestet, a fővárost jelöli, melyről a törvény kimondja, hogy európai fontossággal bíró város. Az I. rangú városok olyan municípiumok, amelyek nemzeti fontossággal bírnak és egyúttal európai szintű hatás lehetőségét hordozzák. A II. rangú városok azok a municípiumok, melyek több vagy egy megyére kiterjedő fontosságúak, vagy szerepet játszanak a településhálózat egyensúlyában. Az egyéb városok III. rangúak. Azon falvak, amelyek községközpontok, IV. rangúak, míg a településhálózat alsó szintjén a községekhez vagy városokhoz tartozó falvak találhatók.

A város és a municípium cím a területi közigazgatásról szóló 2001. évi 215-ös törvény alapján került meghatározásra, alapvetően közigazgatási szempontok alapján. A rangok szerint hierarchizált településhálózat tehát első közelítésben három tényezőt vesz figyelembe:

- a település városi vagy vidéki jellege,
- európai vagy országon belüli jelentősége,
- közigazgatási hierarchián belüli szintje.

A rangok közötti mozgás törvény révén valósulhat meg, a valós adatok figyelembevételével, és helyi népszavazás megerősítése is előfeltételt képez. Utóbbi furcsának tűnik, ha figyelembe vesszük, hogy a szempontrendszer egyik eleme sem függ a település lakosságának véleményétől. Ugyanakkor a törvény rendelkezik arról is, hogy melyek a közigazgatási funkciók szerinti besorolás (város és municípium)

előfeltételei (így pl. lakosságszám, nem agrár-foglalkoztatottak aránya, ivóvízellátás, oktatás stb.), majd megjegyzi, hogy a felsorolt mennyiségi és minőségi mutatóknak jelenleg több város és municípium sem felel meg. A rangok szerinti besorolás szempontrendszere a következő:

- földrajzi elhelyezkedés (geostratégiaiilag fontos helyen található, csak 0 és I. rang esetén kell figyelembe venni) vagy megyeszékhelyi rang (utóbbit csak a II. rang esetén vizsgálják);
- lakosságszám
  - 200 000 fölött I. rang,
  - 50 000 és 200 000 között II. rang, amennyiben megyeszékhely,
  - 25 000 és 70 000 között II. rang, amennyiben nem megyeszékhely,
  - 5 000 és 30 000 között III. rang;
- vonzáskörzet (hatás-zóna)
  - 200 és 500 ezer közti lakos és 60–80 km: II. rang, megyeszékhely,
  - 30 és 100 ezer közti lakos és 20 km: II. rang, nem megyeszékhely,
  - 5 és 40 ezer közti lakos és 10–20 km: III. rang.

További vizsgálati szempontok:

- elérhetőség,
- gazdasági funkciók,
- közigazgatás és igazságszolgáltatás,
- kultúra,
- kereskedelem és szolgáltatás,
- turizmus,
- pénzügyi funkciók,
- sport,
- környezetvédelem,
- vízközművek,
- egyházak,
- szállítás és kommunikáció,
- közrendvédelem és közbiztonság.

A törvény figyelmet szentel a hálózat alacsonyabb szintjein található, úgynevezett IV. és V. rangú településekre is. A törvény korlátozza a községek rendszerének elaprózódását, ezért legalább 1500 lakost, kiegyensúlyozott költségvetés lehetőségét, belső közúti vagy vasúti kapcsolatok, valamint az alapvető közintézményekhez szükséges épületek meglétét írja elő. Ennek ellenére sok helyen, különösen az erdélyi területeken jellemző a korábban önálló községek önállósulási törekvése, ami a negyvenes években vagy a századfordulón épült infrastruktúra miatt viszonylag könnyen megvalósulhatott⁴.

A települések közötti együttműködésnek Romániában három formája lehetséges. Így az egyesületekről szóló jogszabály szerint, mint jogi személyek alkothatnak egyesületet – a Hargita megyében a kilencvenes években magyarországi mintára létrehozott kistérségi társulások ezt az utat választották, azonban nem vált általánossá,

mert az országos politika nem támogatta, s ahol más megyékben ezzel próbálkoztak, ott a prefektusi hivatal megvétózta a helyi tanácsok határozatait, amit a közigazgatási bíróság rendre helybenhagyott (Csák 2006).

A másik formát a 2001. évi 350. Területfejlesztési törvény biztosítja, amely a municípiumok környezetében található települések társulását jogi személyiség nélkül, úgynevezett metropolisz övezetek formájában engedélyezi. Mivel a törvény nem rendelkezik a metropolisz övezetek státusáról és a bejegyzés módjáról, ezért ezeket is egyesületként jegyezték be Romániában. A metropolisz övezetek esetében a már említett zonális területfejlesztési tervek készíthetők, szabályozási eszközt adva az övezetek kezébe.

A harmadik lehetőség a 2001. évi 215. (közigazgatásról szóló) törvény 2006-os módosítása óta létezik. Az önkormányzatok úgynevezett közösségek közti fejlesztési társulásokat⁵ hozhatnak létre, melyek már jogi személyiséggel rendelkezhetnek és hivatalt is működtethetnek. A jogi szabályozás hiányossága miatt jelenleg ezeket is egyesületként lehet csak bejegyeztetni a bíróságon. Az egyesületek sajátossága, hogy egy település akár többnek is tagja lehet, és nem írtak elő területi szomszédságot sem, így tetszőleges számú és célú ilyen egyesület hozható létre, minden kötöttség nélkül⁶.

A romániai politika nem segíti és nem ösztönzi az egyes területi igazgatási egységek közötti együttműködési lehetőségek egyik formájának a kialakítását sem. A fejlesztéspolitikai környezet sem kedvező. Ugyanakkor egyetlen téren mégis előrelépés tapasztalható, ugyanis Románia a Környezetvédelmi Operatív Programot (KOP) úgy alakította ki, hogy a csatlakozási szerződésben vállaltakkal összhangban a vízközművek kialakítása és fejlesztése csak úgynevezett regionális szolgáltatók révén történhet. Ennek alapján a KOP előírása szerint legalább megyei szinten kell létrehozni a szolgáltatókat és az infrastruktúra tulajdonosai csak a 2001/215. törvény szerinti egyesületek lehetnek. Ez részben azt jelenti, hogy a megyéket újra leképezve jönnek létre 2008 folyamán a vízközmű célú egyesületek. A képet persze kicsit árnyalja, hogy mivel a közmű területfejlesztési kérdés, ezért az ezt is magában foglaló úgynevezett rendezési terveket a megyék szintjén dolgozzák ki és a megyei tanácsok – tehát nem az egyesületek, nem a helyi tanácsok – fogadják el. Ezzel kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy a partnerség kikényszerített vagy formális változatai a valóban meglévő együttműködési és hálózatosodási potenciált jelentősen csökkentik (McCarthy 2007).

Végül a területfejlesztés szempontjából releváns területi igazgatási szinteket is érdemes áttekinteni. Mivel az Alkotmány szerint csak két ilyen szint létezhet, azaz a központi és a helyi szint, ezért a 2001. évi 215. törvény is ezeket különbözteti meg. A helyi szint két szereplője a községi, a városi vagy a municípiumi szint, illetve a megyei szint. Érdekes megjegyezni, hogy a korábban tervezett új közigazgatási törvény tervezetében szereplő regionális szint is helyi címke alatt szerepelt (Csák 2006).

Az egyes helyi területi igazgatási szintek nincsenek egymással hierarchikus viszonyban. A megyéknek nincs szabályozási joguk a városok vagy községek vonatkozásában, leszámítva a megyei területfejlesztési terv szabályozási részének alkal-

mazását, amely terv meglelte azonban nem kötelező, s így gyakorlatilag üres tervszintről beszélhetünk. Azonban informális módon mégis nagy a megyék befolyása, kettős okból adódóan.

Egyrészt ugyanis a megyék kezelésében vannak az úgynevezett megyei utak, s így az egyébként is rossz infrastruktúrájú községeket az országos közlekedési hálózatba bekapcsoló utak felújítása, rehabilitációja meglehetősen nagy érdekérvényesítő potenciált jelenít meg a megyei döntéshozók oldalán. Másrészt az ország kiegyensúlyozott fejlesztése szempontjából, összhangban a szubszidiaritás elvével, a kormány költségvetési „visszaosztásokat” eszközöl a községek fejlesztése érdekében, s ezek elosztását a megyei szükségletek figyelembevételének szempontját követve a megyei tanácsokra bízta. Az egyébként meglehetősen forráshiányos községek nyilvánvalóan örömmel fogadják ezeket a forrásokat, ezzel a megyei utaknál jelzett informális lehetőségeknek nyitva teret. A probléma ugyanaz, mint amit *Healey* (2007) jelez a külső forrásoktól való túlzott függés kapcsán: a helyi és regionális fejlesztések szabadságfokának nemkívánatos csökkenése.

Érdekes megjegyezni, hogy amit az egyes városok különböző helyzetekben kimutatható, egészen eltérő tulajdonságairól elmondhatunk (*Healey* 2006), az itt is érvényesül, azaz a megyei szint egészen nem *government*, sokkal inkább (rosszul értelmezett) *governance* jelleggel képes hierarchikus viszonyt kialakítani ott, ahol valójában deklaráltan nem lehet.

A diskurzusra vonatkozó megfontolások

Tekintettel arra, hogy egyrészt a területfejlesztési paradigmák, akárcsak más tudományos diskurzusok, több, sajátos és eltérő nyelvet feltételeznek, másrészt arra, hogy a nyelvek fontos ismertetőjegye, hogy az egyikben megfogalmazott állítások egy másik nyelvre lefordíthatók, ezért fontosnak tartjuk, hogy mintegy rendet téve a különböző diskurzusok között (tagállami és közösségi jogszabályok, döntéshozók elképzelései, magyarországi és erdélyi területfejlesztői narratívák stb.) kijelöljük azt a nyelvet, amire megkíséreljük lefordítani a vizsgált területi egység tulajdonságait. A nyelv-választás egyúttal óhatatlanul értékítéletet is jelent, hiszen minden tudományos nézőpont, paradigma eleve tartalmaz implicit módon ilyeneket – feltéve, hogy nem maradunk a pozitivizmus comte-iánus rendszerén belül. A kiválasztott területfejlesztési nyelv az ESPON által alkalmazott paradigma. A továbbiakban az itt megfogalmazódó, nyelvbe kódolt – ám explicit – tartalmakat kívánjuk összefoglalni, ennek a paradigmának a narratívájába helyezkedve kíséreljük meg „elmesélni” a tanulmány tárgyát. Természetesen ennek az eljárásnak számos kockázata van, hiszen egyrészt szakítást jelent az erdélyi és magyarországi szakmai körökben zajló, székellyföldi „modernizációval” kapcsolatos diskurzusokkal, másrészt pedig, mivel helyi (mikro) nézőpont helyett európai (makro) nézőpontot választunk, azt kockáztatjuk, amit a Radnóti idézet sugall, azaz, hogy „Ki gépen száll fölébe, annak térkép e táj”⁷.

Az ESPON paradigmáját természetesen mindenek előtt az Európai Területfejlesztési Perspektíva (ESDP, 1998) gondolatvilága határozza meg, így kiemelten kezeli a policentrikus hálózatok, rendszerek makro, mezo és mikroszinten való alkalmazását, s elemzésekkel támasztja alá ennek létjogosultságát.

Azaz röviden összefoglalva a policentrikus hálózat alapelvén kívül, természetesen azzal szoros összefüggésben a városi és vidéki terek kapcsolatainak minősége, a kis- és középvárosok szerepének értelmezése, a városi funkciók, a vidéki terek vonatkozásában kiemelten a Közös Agrárpolitika területi és kohéziós hatásának értékelése, romániai térről lévén szó, az előcsatlakozási támogatások értékelése, valamint a *governance* megjelenésének leírása és az ezzel kapcsolatos javaslatok az európai területi tervezés számára.

Város és vidék dinamikája

A térstruktúra (Faragó 2007) mint, a társadalmi és gazdasági jelenségek térbeli megjelenési formájának kitüntetett pontjai, sűrűsödési területei a települések, melyek így jellegükből adódóan komplex térbeli képződmények, s mivel társadalmiak is, ezért történeti jelleggel is bírnak. Ezen a ponton természetesen utalni kell arra a vitára is, amely a társadalmi valóság (Bourdieu) vagy életvilág (Healey), máskor természetes világ (Husserl) konstituált vagy konstituáló jellegére vonatkozik, azonban ennek részleteibe ezen a helyen nem bocsátkozunk. Akárhogy is van, a térbeli folyamatok dinamikus jellegét már a preszókratikus filozófia is felismerte, ami a „Minden folyik” maximájában került tömör összegzésre. A folyamatosan változó, térbeli és időbeli kötődésekkel rendelkező térstruktúra-elemeknek és magának a térstruktúrának az értelmezésére számos térracionalizálási kísérlet zajlott (Faragó 2007), melyeknek – mivel nyilvánvalóan nem valósítható meg a kutató, az elemző teljes függetlensége (Wong 2006) saját történetétől és az elemzés céljától, esetenként megrendelőjétől – mélyreható következményei vannak, amennyiben a gyakorlatba is átültetésre kerülnek (Ferlie et al 2007).

Ebben az összefüggésben értelmezendő Faragó (2006) tanulmánya is a magyarországi területpolitika koncepcionális megalapozásáról, melynek fókuszában a városok fejlesztése áll. A szerző itt egyértelműen az angolszász vidékfejlesztésben is (Goodwin 1998; Planning... 2000; Hall 2004; ESPON 1.1.2 2005; Csák 2006) megjelenő jövőbeli feladatokat és funkciókat lát, amelyeket a falvaknak el kell látniuk. Ezek a funkciók a poszt-reaktívista vidék posztmodern képével szinte teljes egyezést mutatnak, azzal a fontos és a magyarországi helyzetre nagymértékben figyelemmel levő kiegészítéssel, hogy a vidékpolitika eszköztárában a tartós válságkezelésnek is meg kell jelennie.

A Pahl (1966) cikke óta vitatott, ám több szempontból is helytálló értelmezés szerint a városi és a vidéki területek mechanikus és leegyszerűsítő szétválasztása nem érvényes (ESPON 1.1.2 2005) és ennek megfelelően a területi tervezésben is

nagyobb hangsúlyt kell fektetni a város–vidék kontinuumra, hiszen a városi és vidéki terek valójában interdependenciában állnak (ESDP, 1998) és ezért a belső kapcsolatok, kölcsönhatások mentén értelmezendő a fejlesztés kérdése.

A városi és vidéki terek közötti kölcsönhatások értelmezésére általánosan alkalmazható leírást találunk az ESPON (1.1.2) (2005) városi és vidéki partnerséget vizsgáló elemzésében. Bár felvethető lenne a kérdés, hogy miként valósulhat meg kölcsönhatás és javak vagy személyek áramlása egy kontinuumon belül, ahol nincs két szereplő, érdemes vázlatosan ismertetni ezeket. A városi térbe beáramlik ezek szerint:

- a munkaerő,
- a vásárlók és egyéb fogyasztók,
- a kulturális tevékenységeket igénybevevők,
- az élelmiszer, a víz és egyéb erőforrások.

Ugyanakkor kiáramlik:

- a szennyezés és a hulladék,
- a migráció révén a lakosság egy része.

Kétirányú mozgást feltételeznek:

- a képzés és az oktatás terén,
- a kikapcsolódás és a turizmus terén.

A városi és vidéki terek közötti együttműködés változásának számos mozgatórugója van. Így különösen a gazdasági tevékenységek megváltozott mintája, az innováció és a tanulás új dinamikája, a demográfiai összetétel alakulása, az életmódok jelentős átalakulása, a kultúra és az identitások átstrukturálódása, a fenntartható fejlődés eszméje, az irányítás és tervezés előtt álló újszerű kihívások. Az új folyamatok nyilvánvalóan megváltoztatták a vidéket és a várost egyaránt, a kapcsolatok a fent említett okokból is sokkal összetettebbek és dinamikusabbak lettek, s a mobilitási és IKT lehetőségek térnyerésével ezek a folyamatok tovább gyorsulhatnak.

Az ESPON 1.1.2 elemzései, melyek a városi és vidéki területek közötti kapcsolatokkal foglalkoznak, alapvetően egy poszt-produktivista vidéket feltételeznek, amely a posztmodern vidék-koncepciók sajátossága. Természetesen ebből adódóan a produktivista területekre, sőt, a modernizáció által mindeddig elkerült területekre egy ilyen értelmezésből következő politikai döntések és fejlesztési javaslatok drasztikus változásokat eredményezhetnek. A vidéki idill angolszász fogalmában (Goodwin 1998; Csák 2006; Healey 2006; Watkins–Jacoby 2008) rejlő értelmezések nyilván nem mindenben fedik a valóságot, azonban éppen a brit példák utalnak jól arra, hogy az ilyen értelmezési keretek hogyan befolyásolják a vidéki valóságot. A vidékről és a vidék jövőjéről (Elands–Praestholm 2007; Megyesi 2007a; 2007b) alkotott kép természetesen eltérhet a tényleges szereplők, a városiak és akár az egyének szintjén is. Ebben az összefüggésben a vidéki idill mivel nem igazán létezik a földek tulajdonosai – legyenek bár városiak vagy falusiak – percepciójában, s ugyanígy nem mutatkozik helytállóan a városi és vidéki vidék-reprezentációk erőteljes eltérése sem, ezért valójában Sartre-i értelemben vett regulatív ideáról (Sartre 1960)

van szó, ami inkább az axiológiai „kellés”, a „*Sollen*” tárgyát képezi, azaz normatív, akár ideologikus jellegű, semmint jelenbeli helyzet leírására alkalmas koncepció.

A városi és vidéki területek kapcsolatait vizsgálva az ESPON tanulmány arra a következtetésre jut, hogy az intenzív kölcsönhatások révén elsősorban azok a vidéki területek nyertesei ezeknek a folyamatoknak, amelyek jó elérhetőséggel és határozott karakteren alapuló vonzerővel rendelkeznek, s egyúttal diverzifikált városi központok közelében található. A kérdés itt is felmerülhet, hogy a többi vidéki területtel – bőven van belőlük, látni fogjuk! – mi lesz, amire csak részleges megoldást szolgáltat az ESPON 1.4.1 (2006) elemzése, amely a kis- és középvárosok megerősödésében látja a nagyobb városi központoktól távol található vidéki terek településhálózatba és fejlődésbe való integrálásának esélyét. Ennek alapján a nem nagyvárosi centrum közelében levő, és nem is prosperáló SMESTO-k szomszédságában levő vidéki területek esetén a *Faragó* (2006) által jelzett tartós válságkezelés jöhet számításba. Ezekre a területekre továbbra is érvényesek Jacques Delors szavai, aki így fogalmazott: „*Fennáll a veszélye annak, hogy a jövőben a hatvan év feletti lakossággal rendelkező és minden szolgáltatást nélkülöző területek szó szerint ezrei jelennek meg ... minden korábbit meghaladó vidéki elnéptelenedés veszélyével állunk szemben*” (idézi McDonagh 2006, 356).

Governance a területfejlesztésben: kollaboratív tervezés

Az ESPON 2.3.2 alapján a kiegyensúlyozott területi fejlődésnek *conditio sine qua nonja* a különböző területi szinteken megfogalmazódó közös és elfogadott területi jövőképek megalkotása, melyek a területi *governance* által valósíthatók meg. A területi *governance* ebben az összefüggésben olyan szervezési és koordinációs folyamatot feltételez a szereplők között, beleértve a különböző területi szinten létező, de érintett szereplőket is, amely hozzájárul a területi tőke kialakításához és folyamatos (újra)termeléséhez. Mindezt azonban nem destruktív módon, hanem a fenntartható fejlődés elvével összhangban teszi, a területi kohézió minden területi szinten való – azaz a nem csak a kohéziós politika NUTS 2-es (NUTS 2003 módszertan szerinti) szintjeire leszűkített (Csák 2006) – javítása érdekében.

A felbecsülhetetlen sokszínűség és egyediség, ami a területi *governance* különböző formáit jellemzi, tükrözi az európai terek változatosságát, de természetesen nem korlátozódik a jogszabályokban rögzített területi igazgatási, irányítási és együttműködési megoldások alapvetően *government* jellegű világára. A sokszínű terekben létesülő területi tőke a következő tőke-mozzanatokból tevődik össze:

- intellektuális tőke
- társadalmi tőke
- materiális tőke
- kulturális tőke
- földrajzi tőke.

A kiegyensúlyozott területi fejlődés eléréséhez szükséges, *governance* által megvalósuló és kialakuló területi jövőképek megalkotásának elengedhetetlen eleme és nem csak külsőleg előírt eszköze a partnerség és a participáció. Az együttműködés két formája a *governance* lényegi mozzanatait jelentik. Ugyanakkor nem feledkezhettünk meg arról sem, hogy a *governance* sokszínűsége egyúttal a történetiségből, a múltban való lehorgonyozottságból adódóan különböző kompetenciákat is jelent az egyes területeken. Azaz a területi jövőképek kialakításának és megvalósításának előfeltétele a következő tényezők együttes és összehangolt jó működése:

- meglévő vagy kialakuló tapasztalat;
- új formák kialakulása, az ezekre való nyitottság és flexibilitás, valamint különösen a kevésbé tapasztalt területeken a régi, kodifikált, *government* típusú struktúrák megőrzése és beillesztése a rendszerbe;
- a területi intelligencia felhalmozása és a bizalom légkörének kialakulása, ami a posztmodern fejlődés-elméletek elengedhetetlen eleme;
- társadalmi részvétel biztosítása, különösen azokon a (mikro) szinteken, ahol erre megfelelő módszerek és lehetőségek állnak rendelkezésre az érintettek viszonylag kis számából adódóan.

Az ESPON dokumentumai több helyen is az úgynevezett kollaboratív tervezés (*Goodwin* 1998; *Brunori-Rossi* 2006; *Connely* 2006; *Healey* 2006) gyakorlatát ajánlják, mint követendő módszert, mely azonban nem tévesztendő össze a vállalati szervezés- és vezetés-elméletben meghonosodott heterarchia gyakorlatával, amit meglehetősen óvatossággal javasolt kezelni.

Az ESPON 1.1.2 (2005) határozott véleményt képvisel pragmatikus megközelítése alapján a közjó fogalma kapcsán is, ugyanis nem megy bele a filozofikus és gyakran parttalan értelmezések versenyébe, hanem annak tudatában, hogy a posztmodern korban a közjó is csak narratív választás kérdése (*Ferlie et al* 2007), társadalmi részvételt javasol, mint a tervezésben a közjó megjelenítésének garanciáját. Mivel némileg leegyszerűsítésnek tűnő megoldásról van szó, ami egy komplex és dinamikus hálózatokból álló világ értelmezése során aligha megengedhető, utalnunk kell arra, hogy a közjó és a közérdek fogalma, mint történetileg kialakult fogalom valójában üresnek tekinthető, amennyiben posztmodern szövegösszefüggésben használjuk, így különösebb veszélyt nem jelent a gyakorlatra nézve, inkább csak deklaratív jellege van szerepeltetésének, illetve a múlt tervezési nyelv-hagyománya (lásd különösen: Új Athéni Charta) felé tett gesztusnak tekinthető.

Ugyanakkor a közjó és általában a jó mégis megjelenik a participáció kapcsán, csak hogy nem elméleti, hanem gyakorlati szinten. A participációs eszközöket az Arnstein-létra (*Arnstein* 1969) szerint nem-részvételi, csupán manipulációs vagy terápiás fokán alkalmazó „mélyzöld” gyakorlat (*Horst, van der* 2007; *Wustenhagen et. al* 2007), mely a népettséget leginkább átnevelendő NIMBY⁸-nek tartja, azaz olyanok gyülekezetének, akik egyetértenek a környezetvédelem hasznos elveivel, csak nem szeretnék, hogy a „hátsó udvarukon” hozzák létre a zárt rendszerű állati-fehérje feldolgozó üzemet például. A probléma leírására pontosabb fogalomnak

tűnik a LULU⁹ (Healey 2007), azaz a helyben nemkívánatos területhasználat, mely jobban visszaadja a gyakorlatban megjelenő szituáció lényegét és nem tartalmaz pejoratív jelleget sem.

A LULU/NIMBY effektus jellemző példája a politikai tőkét feltő megyei struktúrák által külső közpénzből megvalósítani tervezett székelyföldi regionális hulladékkezelő ügye, amelyet a LULU-tól tartva a közszféra addig halasztgatott, képtelenek mutatkozván a helyszín kijelölésére is, amíg külföldi befektető révén 2008 őszén üzembe helyeztek egy egyébként EU-konform, ám magánkézben levő regionális hulladékkezelőt. A példa csak megerősíti a *government* és a *governance* közötti hatékonyságbeli különbségek meglétét.

Következtetések

A vidéki területek fejlesztésében az ESPON 1.4.1 (2006) szerint kiemelten fontos szerepük van a kis- és középvárosoknak (SMESTO), melyek leírásához multidiszciplináris eszköztárat alkalmaztak. A SMESTO-k kitéüntetett szerepe közvetlenül levezethető a több területi szinten is alkalmazható policentrikus célkitűzésből. S bár jelen tanulmány mottója és az ESPON 1.4.1 (2006) értelmezése szerint az eredeti bibliai jelentéssel ellentétesen a SMESTO-k pozitív aspektusait kell hangsúlyozni és tervezési eszközökkel erősíteni, ezt nem szabad úgy értelmezni, mintha a SMESTO-kból kisméretű nagyvárosokat kívánnának kreálni. A SMESTO tehát önálló minőség a település-hálózatban, amely gyakorlatilag a metropoliszok (MEGA-k) és a vidéki terek közti kapcsolatot jelenti. Ebben az összefüggésben a SMESTO-k fejlesztésének kulcsa kettős: egyrészt szükségük van a MEGA-kkal való jó szomszédságon vagy hálózatosodáson alapuló együttműködésre, másrészt pedig életképességük feltétele a megfelelő vidéki *hinterland* megléte. Így a SMESTO-k egyrészt integrálják saját vidéki hátszágukat, másrészt biztosítják a MEGA-kban megvalósuló gazdasági növekedés kisugárzó hatásának megjelenését saját területükön, beleértve hátszágukat is.

Ennek fényében értelmezhető újra a fejezet és az ESPON 1.4.1 (2006) mottója, ugyanis valóban a SMESTO-k tűnnek annak az „arany középútnak”, amely a területfejlesztésben kiküszöbölhetővé teszi a MEGA-k és falvak hátrányait egyaránt.

Az ugyanakkor közgazdaságtani közhely, hogy a méretgazdaságosság nélkül az agglomerációs előnyök nem jelennek meg. Mi történik tehát azokkal az úgynevezett periférikus SMESTO-kkal, amelyeknek nincs elérhető közelében MEGA? Az ESPON álláspontja szerint ebben az esetben a nagyobb térségben található SMESTO-k partnerségen alapuló hálózatának kialakítása esetén lehetőség van olyan SMESTO-kból álló rendszerek kialakítására, amelyek fel tudják mutatni az agglomerációs előnyöket.

Amennyiben a SMESTO tehát MEGA(k)-hoz integrálódik vagy elszigetelt esetben más SMESTO-kkal hálózatosodik, úgy el tudja látni funkcióit, melyek alapértelmezésben a következők (Elsasser 1998):

- ellátási, kínálati funkció,
- lakófunkció,
- kulturális funkció,
- helyi piaci funkció.

A helyzet pontosabb értelmezéséhez azért utalni szeretnénk az ESPON 1.1.1-ben (2005) megjelenő térgazdaságtani összefüggésre, mely szerint a szállítási költségek csökkenése és a méretgazdaságosság növekedése együttesen polarizációhoz vezet. Azaz nem olyan egyszerű a képlet, hogy ha az elérhetőséget (gyors és olcsó szállítás) kiépítjük a SMESTO-k és a MEGA-k között, akkor a SMESTO-k fejlődésnek indulnak, hiszen elég csak mikro szinten belegondolni a SMESTO-ban működő vállalkozó dilemmájába, mi szerint ha már elérhető számára a MEGA nagy piaca, akkor talán érdemesebb lemondania a SMESTO kis piacáról, és a nagy piac közelébe helyeznie át telephelyét. Azaz a helyzet korántsem egyszerű, s könnyen belátható, hogy már csak ezért szükség van a több szintű (*multi-level*) partnerségek kialakítására és a közösen összeállított területi jövőképek megvalósítására.

A partnerségek – nemcsak a *multi-level* partnerségek – előnyeit az ESPON a következőkben foglalja össze:

- szinergiák alakulnak ki,
- konszenzus épül,
- nagyobb költségvetés áll rendelkezésre,
- nő a helyi fejlesztési potenciál,
- erősödik a területi marketing,
- a folyamatok koordinálhatók,
- épül a bizalmi légkör, és növekedést elősegítő (*pro-growth*) politikai környezet alakulhat ki.

Azaz, ha a partnerség rendszerének előnyeit és a policentrikusságból adódó városhálózat-politikát együttesen értelmezzük, akkor az ismert mesét¹⁰ át kell írunk, ugyanis a „farkas-barkas” a partnerség révén belátja, hogy nem jó, ha minden határon túl csak a méretgazdaságosságára hivatkozik, s így az erdei állatok a kiépült bizalom légkörében szinergiát alkotnak, egyesítve erőiket kimásznak a gödörből.

A kérdés csak az, hogy nem feledkezünk-e meg valakiről a mesében? Hiszen makro- és mezoszinten valószínűleg így ér véget a történet, azonban az előcsatlakozási források felhasználását vizsgálva az ESPON 2.2.2-ben (2005) azt olvashatjuk, hogy az új tagállamokban (NMSs¹¹) bizony léteznek regionális szűk keresztmetszetek (*regional bottlenecks*), ami alatt itt nem közlekedési, hanem kompetenciabeli hiányosságokat kell értenünk. Azaz egyáltalán nem biztos, hogy a NMSs SMESTO-i és kevés MEGA-i is ESDP-konform módon képesek viselkedni, amire jól utal az a romániai elemzés, amely a közösségi alapokra vonatkozó abszorpciós képességet vizsgálja (*Absorptia...* 2006), s amely sajnos maga is olyan *governance*-idegen

megfogalmazásokkal él ajánlásaiban, mint hogy „az EU csak olyan projekteket támogat, amelyek”, ami az Alapok 2007–2013 közötti közösségi szabályozásának erősen szubszidiált rendszerében, ahol a tagállamok mozgástere igen nagy, nem tűnik konformnak.

Nem véletlen tehát, hogy a bővítés utáni feladatokkal foglalkozó ESPON 1.1.3 elemzésben (2005) két kettős fejlesztési tanácsot fogalmaznak meg. Így egyrészt az alapelvekre és egyúttal kapacitásokra – és különösen azok bővítésére – épülő tervezés kombinációját, másrészt pedig a két lépcsős fejlesztési modellt (*phase modell*), amelynek értelmében a kevésbé fejlett gazdaságú tagállamokban a fejlesztési pólusokra, nyilván a MEGA-kra koncentráló területpolitikára van szükség az első időszakban, s csak ezek megerősödése és felfutása után javasolt teljes mértékben átvenni a policentrikus területi tervezés modelljét. Azaz, ha a mese metaforájához visszatérünk, mégiscsak marad valaki a gödör alján, jelesül a NMSs-beli SMESTO-k, különösen a MEGA-któl távoliak, vidéki *hinterland*jaikkal együtt.

Természetesen emlékeztetnünk kell arra, hogy az ESPON szemlélete és nyelve fontosabb, mint esetenként maguk a konkrét javaslatok. Ha ugyanis a *phase modellt* alkalmazná Románia, továbbra is érvényes maradna, hogy a területi *governance* a területi jövőképek megvalósításának záloga, s így partnerséggel és participációval, megfelelő – hol horizontális, hol vertikális, esetenként pedig *multi-level* – rendszerek kiépítésével és a kompetencia javításával (*bottleneck* megszüntetésével) a fejlődés útja nyitva áll a policentrikus városhálózat és annak minden kedvező velejárója előtt. Azaz: *Hic Rhodus, hic saltus!*

Jegyzetek

- ¹ ESPON: European Spatial Planning Observation Network. Részletesebben lásd: www.espon.eu A hivatkozásokban használt, ESPON projektekre vonatkozó számozás feloldása az Irodalomban található.
- ² Az értelmezés pontosítása Tamási Balázs hebraistától származik, akinek közlését ezúton is köszönöm.
- ³ A consiliu helyes fordítása tanács, eltérően a magyarországi szóhasználatot alkalmazó gyakorlattól, mely szerint önkormányzatnak szokás fordítani. Ugyanígy tévesen „megyei jogú városként” fordítják többnyire a municipiu kifejezést, ami szintén megtévesztő.
- ⁴ Érdekes ebben a történetben a korábbi Csíkcsicsó község esete, amely három községre vált szét 2003-ban, 2008 nyarán pedig egy úgynevezett közösségközi fejlesztési társulást hoztak létre a közös pályázás és feladatellátás érdekében.
- ⁵ A furcsa megnevezés a francia változat hibás román fordításából következik.
- ⁶ Korodi Attila környezetvédelmi miniszter közlése szerint az egyesületek törvénybe foglalásakor felmerült a lehetősége a külön igazgatási szintként való megjelenítésnek is, fenntartva az önkéntes jelleget, azonban az egységes nemzetállam alkotmányos előírására hivatkozva, a területi szeparatizmus veszélyétől tartva a többi kormánypárt ezt nem támogatta.
- ⁷ Az idézetet annak ellenére tartjuk fontosnak, hogy meglehetősen elhasználnak tűnhet, hiszen a VÁTI Kht. honlapján is olvasható. Ugyanakkor személyesen is kötődöm hozzá, mivel egyetemi oktatásban előszeretettel használtam, anélkül, hogy a VÁTI mottóját észrevettem volna. Ezen kívüli tudomásom van róla, hogy Csatári Bálint (MTA RKK ATI), szintén a VÁTI-től függetlenül, előadásaiban igen komoly jelentőséget tulajdonít a verssornak, akárcsak Ongjerth Richárd, aki pl. a 2005-ös Savaria Urbanisztikai Nyári Egyetemen ezzel az idézettel vezette be városi társadalmassítási gyakorlatról szóló emlékezetes előadását.

- ⁸ NIMBY, betűszó: „Not in my backyard.”, azaz „Ne a hátsóudvaromon!”
- ⁹ LULU, betűszó: „locally unwanted landuse”, azaz helyben nem kívánatos területhasználat.
- ¹⁰ A mese szerint a gödörbe zuhant különféle erdei állatok közt ott van a farkas, aki a legerősebb és így szép sorjában felfalja a kisebb állatokat, természetesen a legkisebbel kezdve. A tanulság, hogy könnyen megjósolható, mi történik a mese végét követően, mikorra is a „farkas-barkas”, aki „ó, be szép” már valamennyi állatot elfogyasztotta. Az állatmesét városhálózati elemzés összefüggésében Miklóssy Endre használta a 2005-ös Savaria Urbanisztikai Nyári Egyetemen.
- ¹¹ NMS, rövidítés: „new member state”, azaz új tagállam, jellemzően a 2004-ben és azután csatlakozott tagállamokra alkalmazzák.

Irodalom

- Absorptia fondurilor structurale in Romania.* (2006) Institutul Politici Publice, Bukarest.
- Arnstein, S. (1969) The ladder of citizen participation. – *Journal of the Institute of American Planners.* 35. 216–224. o.
- Brunori, G.–Rossi, A. (2006) Differentiating countryside: Social representations and governance patterns in rural areas with high social density. – *Journal of Rural Studies.* 22. 183–205. o.
- Campbell, S.–Fainstein, S. (2005) *Readings in Planning Theory.* Blackwell Publishing, Oxford.
- Connelly, S.–Richardson, T.–Miles, T. (2006) Situated legitimacy: deliberative arenas and the new rural governance. – *Journal of Rural Studies.* 22. 267–277. o.
- Csák L. (szerk.) (2006) *Régió – Vidék – Fejlesztés.* Regionális Képzési Központ – Státus, Csíkszereda.
- Elands, B.H.M.–Praestholm, S. (2007) Landowners' perspectives on the rural future and the role of forests across Europe. – *Journal of Rural Studies.* 23. 72–85. o.
- Elsasser, H. (1998) Ist eine Kleinstadt mehr als eine kleine Stadt? – Österreichisches Kuratorium für Landtechnik und Landentwicklung (Hrsg.) *Kleinstadte – Motoren im landlichen Raum.* Landtechnische Schriftenreihe, Murau. 10–17. o.
- ESPO 1.1.1 – *Potentials for polycentric development in Europe.* (2005) Final Report, revised version. Nordregio, Stockholm. http://www.espon.eu/mmp/online/website/content/projects/259/648/file_1174/fr-1.1.1_revised-full.pdf. Letöltés: 2008. szeptember 30.
- ESPO 1.1.2 – *Urban-rural relations in Europe.* (2005) Final Report, revised version. Helsinki University of Technology – Centre for Urban and Regional Studies, Helsinki. http://www.espon.eu/mmp/online/website/content/projects/259/649/file_1182/fr-1.1.2_revised-full_31-03-05.pdf. Letöltés: 2008. szeptember 30.
- ESPO 1.1.3 – *Enlargement of the European Union and the wider European Perspective as regards its Polycentric Spatial Structure.* (2005) Final Report, revised version. Swedish Institute of Technology (KTH), Stockholm. http://www.espon.eu/mmp/online/website/content/projects/259/650/file_1190/full_revised_version_113.pdf. Letöltés: 2008. szeptember 30.
- ESPO 1.4.1 – *The Role of Small and Medium-Sized Towns (SMESTO).* (2006) Final Report, revised version. Austrian Institute for Regional Studies and Spatial Planning, Vienna. http://www.espon.eu/mmp/online/website/content/projects/261/410/file_2225/fr-1.4.1_revised-full.pdf. Letöltés: 2008. október 1.
- ESPO 1.4.3 – *Study on Urban Functions.* (2007) Final Report, revised version. Free University of Brussels, Brussels. http://www.espon.eu/mmp/online/website/content/projects/261/420/file_2420/fr-1.4.3_April2007-final.pdf. Letöltés: 2008. szeptember 30.
- ESPO 2.1.3 – *The Territorial Impact of CAP and Rural Development Policy.* (2005) Final Report, revised version. University of Aberdeen, Aberdeen. http://www.espon.eu/mmp/online/website/content/projects/243/277/file_1322/fr-2.1.3_revised_31-03-05.pdf. Letöltés: 2008. szeptember 30.
- ESPO 2.2.2 – *Pre-Accession Aid Impact Analysis.* (2005) Final Report, revised version. Institute for Regional Development and Structural Planning, Erkner. http://www.espon.eu/mmp/online/website/content/projects/243/340/file_653/fr-2.2.2-full.pdf. Letöltés: 2008. szeptember 30.
- ESPO 2.3.2 – *Governance of Territorial and Urban Policies from EU to Local Level.* (2007) Final Report, revised version. University of Valencia, Valencia. http://www.espon.eu/mmp/online/website/content/projects/243/374/file_2186/fr-2.3.2_final_feb2007.pdf. Letöltés: 2008. szeptember 30.
- Faragó L. (2006) A városokra alapozott területpolitika koncepcionális megalapozása. – *Tér és Társadalom.* 2. 83–102. o.

- Faragó L. (2007) Térstruktúra: Térdeák és megvalósításuk a településhálózat-fejlesztésben. – *Tér és Társadalom*. 4. 21–38. o.
- Ferlie, E. et al (2007) *The Oxford Handbook of Public Management*. Oxford University Press, Oxford.
- Goodwin, M. (1998) The governance of rural areas: Some emerging research issues and agendas. – *Journal of Rural Studies*. 14. 5–12. o.
- Hall, C. et al (2004) What does the public want from agriculture and the countryside? – *Journal of Rural Studies*. 20. 211–225. o.
- Healey, P. (2006) *Collaborative Planning*. Palgrave, New York.
- Healey, P. (2007) *Urban Complexity and Spatial Strategies*. Routledge, London.
- Horst, van der, D. (2007) NIMBY or not? – *Energy Policy*. 35. 2705–2714. o.
- McCarthy, J. (2007) *Partnership, Collaborative Planning and Urban Regeneration*. Ashgate, Aldershot.
- McDonagh, J. (2006) Transport policy instruments and transport-realated social exclusion in rural Republic of Ireland. (2006) – *Journal of Transport Geography*. 14. 355–366. o.
- Megyesi B. (2007a) A magyar lakosság vidékkel kapcsolatos attitűdjei. – Kovách Imre (szerk.) *Vidékiek és városiak*. L'Harmattan – MTA PTI, Budapest. 128–152. o.
- Megyesi B. (2007b) Találkozik-e a fejlesztéspolitika és a magyar lakosság vidékpercepciója? – Boda Zs.– Kovách I.–Szoboszlai Gy. (szerk.) *Fiatalkutatók elitekről, kampányokról, vidékimázsokról*. MTA PTI, Budapest. 67–81. o.
- Pahl, R.E. (1966) The urban-rural continuum. – *Sociologia Ruralis*. 6. 299–329. o.
- Planning tomorrow's countryside*. (2000) Countryside Agency.
- Sartre, J-P. (1960) *Questions de méthode*. Gallimard, Párizs.
- Watkins, F.–Jacoby, A. (2008) Is rural idyll bad for your health? Stigma and exclusion in the English countryside. – *Health and Place*. 13. 851–864. o.
- Wong, C. (2006) *Indicators for Urban and Regional Planning*. Routledge, London.
- Wustenhagen, R. et al (2007) Social acceptance of renewable energy innovation. – *Energy Policy*. 35. 2683–2691. o.